

УДК 341

ЗАОЧНИЙ РОЗГЛЯД СПРАВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Погорєлова К.В., Татаренко Г.В.

TRIAL OF CIVIL CASES IN ABSENTIA IN THE CIVIL PROCESS OF UKRAINE

Pohorielova K.V., Tatarenko H.V.

Стаття присвячена основним аспектам заочного розгляду справ у цивільному процесі України. Досліджуються існуючі проблеми розгляду цивільних справ у порядку заочного провадження, пропонуються шляхи їх вирішення. Аналізуються умови та особливості такого розгляду справ.

Ключові слова: заочне рішення, заочний розгляд цивільних справ, умови заочного розгляду справ, позивач, відповідач, суд.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю застосування судами заходів, які захищають порушене, невизнане або оспорюване право позивача. Широке застосування норм, що регулюють розгляд цивільних справ у відсутності відповідача, відоме як заочне провадження у широкому розумінні, та ухвалення заочного рішення, зумовлює необхідність дослідження інституту заочного розгляду справи. Поряд з цим, суди на практиці стикаються з великою кількістю проблем через недостатню розробленість даного інституту та неоднотайність тлумачення суддями норм щодо заочного порядку розгляду цивільних справ. Нещодавні зміни у ЦПК України спричиняють виникнення дискусій серед науковців та суддів. Полеміка ведеться навколо питання можливості ухвалення заочного рішення при розгляді справи у порядку спрощеного провадження.

Стан дослідження. Дослідження питань заочного розгляду справи здійснювалось у працях таких вчених як С.В. Щербак, Я.П. Зейкан, Д.Д. Луспенік, М.І. Балюк, С.Я. Фурса, Г. Вербловський, О. Штефан,

А.О. Замченко, В.Л. Ісаченко, О.М. Великорода, В.В. Комаров та ін.

Саме тому метою статті є комплексне дослідження інституту заочного розгляду справи в цивільному процесі України, а також аналіз існуючих проблем при такому розгляді справ та розробка обґрунтованих пропозицій, спрямованих на їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Історія становлення й розвитку інституту заочного розгляду справи уходить корінням у глибоку давнину. Даний інститут зазнавав постійної трансформації. Він був відомий ще римському праву. В історії національного цивільного процесу перше згадування про наслідки відсутності сторони при розгляді справи містила у собі у «Руська правда», згодом подібне згадування містила й Псковська судна грамота (XV-XVI ст.). У цивільному процесі сучасної України перші зусилля з відновлення інституту заочного розгляду були зроблені лише у 2004 р. шляхом прийняття нового Цивільного процесуального кодексу, тому для української національної системи права даний інститут є відносно новим. На

сьогоднішній день він широко використовується у цивільному судочинстві.

Глава 11 ЦПК України визначає поняття заочного рішення як такого, що ухвалюється судом на основі наявних у справі доказів у разі неявки до судового засідання відповідача, який належним чином повідомлений про дату, час та місце проведення судового засідання та який не повідомив про причини неявки або якщо вказані причини визнані неповажними, а також якщо відповідач не подав відзив та якщо позивач не заперечує проти такого вирішення справи. Сам процес ухвалення заочного рішення законодавець називає заочним провадженням [1].

У доктрині цивільного процесуального права єдиного погляду на визначення поняття заочного розгляду справи, заочного провадження не існує. Так, багато науковців заочним розглядом справи називають встановлений законом порядок проведення судового засідання та ухвалення рішення за відсутності відповідача [2, с. 218]. На думку Штефана М.Й., заочним провадженням є встановлена законом процедура ухвалення рішення за позовом у відсутності відповідача [3, с. 277]. Однак такі визначення даного поняття є неповними, оскільки справа може розглядатися і в звичайному порядку у випадку неявки відповідача (наприклад, за відсутності згоди позивача на заочний розгляд або якщо відповідач просив розглянути справу за його відсутності).

На нашу думку, заочним розглядом справи є специфічна процедура розгляду цивільної справи та її вирішення у відсутності відповідача, якого було належним чином повідомлено про дату, час і місце судового розгляду, який не сповістив про причини своєї відсутності або зазначені причини визнані судом неповажними, та якщо позивач не заперечує проти такого вирішення справи.

Ю. В. Навроцька зазначає, що заочний розгляд цивільних справ має суперечливу природу. З одного боку, покликанням заочного провадження є гарантування прав відповідача, коли справа розглядається без його особистої участі, з іншого боку заочний розгляд призначений для захисту прав позивача, оскільки відповідач своєю неявкою затягує вирішення справи [4, с. 58].

На думку Т. Кравцової, заочне провадження застосовується, перш за все для забезпечення дієвого та своєчасного розгляду судових справ, а також для «боротьби» з несумлінними відповідачами, які уповільнюють розгляд справи [5, с. 19].

Цивільні справи можуть розглядатися в порядку заочного провадження тільки при дотриманні передбачених законом умов. Умовами заочного розгляду справи є обставини, наявність яких необхідна для вирішення справи судом у порядку заочного провадження.

Заочне рішення може бути ухвалено судом на підставі наявних у справі доказів за сукупності чотирьох умов, зазначених у ч. 1 ст. 280 Цивільного процесуального кодексу України та які є вичерпними. До таких умов відносять:

- 1) відповідач належним чином повідомлений про дату, час і місце судового засідання;
- 2) відповідач не з'явився в судове засідання без поважних причин або без повідомлення причин;
- 3) відповідач не подав відзив;
- 4) позивач не заперечує проти такого вирішення справи [1, ст. 280].

Лише за одночасного існування всіх вказаних умов суд може призначити заочний розгляд справи.

Заочний розгляд справи і ухвалення заочного рішення підпорядковуються правилам загального чи спрощеного позовного провадження з особливостями, окресленими главою 11 ЦПК.

У зв'язку із нововведенням щодо проведення заочного розгляду у порядку спрощеного позовного провадження, виникає проблема можливості ухвалення заочного рішення, оскільки такий порядок розгляду не передбачає повідомлення сторін. Із цього випливає, що відповідач не може бути належним чином повідомлений про дату, час і місце судового засідання та не може з'явитись у судове засідання, що не проводиться, тому виконання умов заочного розгляду справи, передбачених п. 1 та п. 2 ч. 1 ст. 280 ЦПК, є неможливим.

Дане питання має бути вирішене шляхом внесення змін до ст. 280 ЦПК, а саме слід визнати заочний розгляд можливим за сукупності наступних умов:

- 1) повідомлення відповідача належним чином про строк подання відзиву;
- 2) неподання відповідачем відзиву;
- 3) не заперечення позивача проти такого вирішення справи [6].

Що стосується заочного рішення, то його форма і зміст закріплені у статті 282 ЦПК України. За своїм змістом заочне рішення є ідентичним до рішення, яке ухвалюється при звичайному розгляді справи. До відмінностей можна віднести тільки правові наслідки, зумовлені ухваленням того або іншого рішення, а саме: порядок набрання ними законної сили, строки, порядок перегляду та оскарження заочних і звичайних рішень.

Статтею 284 ЦПК України передбачено, що перегляд заочного рішення здійснюється за письмовою заявою відповідача, яка може бути подана протягом 30 днів з дня проголошення відповідного заочного рішення [1, ст. 284]. Таким чином забезпечується захист інтересів та прав відповідача, що не з'явився в судове засідання з поважних причин або якого не було належним чином повідомлено про дату, часі місце судового засідання.

Розглянувши заяву про перегляд заочного рішення, суд шляхом винесення ухвали може або залишити таку заяву без задоволення, або скасувати рішення і призначити справу до розгляду за правилами загального чи спрощеного позовного провадження [1, ст. 287].

Цивільний процесуальний кодекс України зазначає, що заочне рішення підлягає оскарженню. Позивач, відповідно до ч. 2 ст. 288 ЦПК, а також відповідач, згідно із ч. 4 ст. 287 ЦПК, у випадку коли суд залишає заяву про перегляд заочного рішення без задоволення, мають право оскаржити заочне рішення в апеляційному порядку. Частина 3 ст. 288 ЦПК передбачає можливість оскарження повторного заочного рішення позивачем або відповідачем у загальному порядку.

У Цивільному процесуальному кодексі України не закріплене право відповідача оскаржувати заочне рішення у загальному порядку без звернення із заявою про його перегляд до суду першої інстанції, але право на апеляцію він має.

Як зазначається в п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 р. № 12 «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» відповідач має право оскаржити заочне рішення в апеляційному порядку тільки в разі залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення та в разі ухвалення повторного заочного рішення. Якщо такий порядок не дотримується, то апеляційний суд відмовляє в прийнятті апеляційної скарги на заочне рішення [7].

На наш погляд, положення, відповідно до якого відповідач може оскаржити заочне рішення тільки після розгляду заяви про перегляд заочного рішення, значно обмежує його права. Для вирішення даної проблеми, пропонуємо доповнити ч. 2 ст. 288 ЦПК України і викласти в такій редакції: «Позивач та відповідач мають право

оскаржити заочне рішення в загальному порядку, встановленому цим Кодексом». Вважаємо, що такі зміни позитивно відіб'ються на правах відповідача.

Скасування заочного рішення передбачено ч. 1 ст. 288 ЦПК України. Ця норма зазначає, що заочне рішення підлягає скасуванню за таких умов: 1) якщо суд встановить, що відповідач не з'явився в судові засідання та (або) не повідомив про причини неявки; 2) відповідач не подав відзив на позовну заяву з поважних причин; 3) докази, на які відповідач посилається, мають істотне значення для правильного вирішення справи [1, ст. 288].

Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 288 ЦПК для скасування заочного рішення необхідне одночасне існування обставин процесуального і матеріального характеру. При дослідженні процесуальних обставин слід враховувати участь представника відповідача у справі, оскільки заочне рішення скасовується лише у випадку неявки у судові засідання й представника відповідача з поважних причин та якщо він не мав можливості повідомити про такі причини.

Що стосується ж матеріальних підстав необхідних для скасування заочного рішення, то відповідач має вказати на докази, якими обґрунтовуються заперечення проти вимог позивача, і ці докази повинні мати істотне значення для правильного вирішення справи [8, с. 46].

ЦПК України та Лист Верховного Суду України «Про практику ухвалення та перегляду судами заочних рішень у цивільних справах» не містить положення, що пояснило би на які саме докази повинен вказувати відповідач: чи це докази, що вже є у справі, чи докази повинні бути новими, які не досліджувались судом при ухваленні заочного рішення. Посилаючись на ч. 2 ст. 281 ЦПК України, можна дійти висновку,

що суд при ухваленні заочного рішення має дати оцінку всім доказам, які є у справі.

Отже, для того щоб заочне рішення було скасовано необхідна наявність певних умов, а саме: причини неявки відповідача мають бути визнані поважними; аргументи відповідача щодо обставин справи повинні впливали на правильне її вирішення.

Відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 287 ЦПК України, суд може скасувати заочне рішення та призначити справу до розгляду, що має здійснюватися на загальних підставах чи за правилами спрощеного позовного провадження.

Суд, постановляючи ухвалу про повторний заочний розгляд справи, повинен враховувати право позивача на справедливий та своєчасний розгляд. На практиці таке право позивача нерідко порушується, оскільки часто виникає ситуація, коли відповідач навмисно затягує розгляд справи. Повторно ухвалене заочне рішення не містить у собі права відповідача на подання заяви про перегляд заочного рішення, бо таке рішення оскаржують і позивач, і відповідач у загальному порядку, згідно з ч. 3 ст. 288 ЦПК.

При повторному заочному розгляді справи значущим моментом є склад суду, який розглядатиме цю справу. Глава 11 «Заочний розгляд справи» розділу III ЦПК України не містить відповіді на дане питання. Беручи до уваги ст. 37 ЦПК, яка закріплює, що повторна участь судді у розгляді справи є недопустимою, у тому числі й при новому розгляді її судом першої інстанції після скасування попереднього рішення, можна припустити, що справу слід розглядати іншим складом суду. У той же час п. 2 ч. 3 ст. 287 ЦПК зазначає, що після скасування заочного рішення цей же суд призначає справу до розгляду.

Висновок. Підводячи підсумок даного наукового дослідження, можна зробити певні висновки. Заочний розгляд справ з'явився ще

у римському процесі, багато років застосовується у світовій юридичній практиці та являється дієвим правовим засобом у руках правосуддя, але для української національної системи права інститут заочного розгляду справ є достатньо новим, тому виникають проблеми при його застосуванні на практиці. Законодавство у сфері заочного розгляду справ далеке від досконалості, а норми, що регламентують заочне провадження, часто суперечать одні одним або ж іншим процесуальним інститутам.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР) – 2004 – № 40-41, 42 – ст. 492.
2. Чернооченко С. І. Цивільний процес, [текст] навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / С. І. Чернооченко. – [3-тє вид., перероб. та допов.]. – К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 416 с.
3. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»», 2005. – 624 с.
4. Навроцька Ю.В. Заочний розгляд справи в цивільному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук. – Львів, 2008. – 207 с.
5. Кравцова Т. «Боротьба із затягуванням справи» / Т. Кравцова // Юридична газета. – 2015. – № 26. – С. 18-19
6. Нижний А. Заочне рішення у спрощеному провадженні без повідомлення сторін. – 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sud.ua/ru/news/blog/113924-zaochne-rishennya-u-sproshenommu-provazhzhenni-bez-povidomlennya-storin>
7. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» від 24.10.2008 № 12.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0012700-08>
8. Великорода О. М. Скасування та оскарження заочного рішення / О. М. Великорода // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – Число 3. – С. 45-50.

References:

1. Civil Procedure Code of Ukraine // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR) - 2004 - No. 40-41, 42 - Art. 492
2. Chornoochenko S. I. Civil process, [text] teach. manual [for the studio. higher tutor 3ak.] / S.I.Chornoochenko. - [3rd kind. Processing. and papers.]. - K. : «Center for Educational Literature», 2014 - 416 p.
3. Shtefan M.Y. Civil procedural law of Ukraine: Academic course: Handbook. for studio lawyer special higher tutor shut up - K.: Concern «Publishing House» Yin Yuri, 2005/ - 624 p.
4. Navrotska Y.V. Corresponding consideration of the case in the civil process of Ukraine. Dis ... Candidate lawyer sciences - Lviv, 2008. - 207 p.
5. Kravtsova T. «Fighting with delaying the case» / T. Kravtsova // Legal newspaper. - 2015. - №. 26. - P.18-19
6. Nizhniy A. A partial solution in a simplified proceeding without notice to the parties. - 2018. [Electronic resource]. - Access mode: <https://sud.ua/en/news/blog/113924-zaochne-rishennya-u-sproshenommu-provazhzhenni-bez-povidomlennya-storin>
7. Resolution of the Plenary Session of the Supreme Court of Ukraine «On the Judicial Practice of Civil Cases in the Appeal Order» dated October 24, 2008, № 12.[Electronic resource]. - Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0012700-08>
8. Velikoroda O. M. Cancellation and appeal of an out-of-date decision / O.M. Veloroda // Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine. - 2011. - Number 3. - P. 45-50.

Погорелова К.В., Татаренко Г. В. Заочное рассмотрение дела в гражданском процессе Украины. – Статья.

Статья посвящена основным аспектам заочного рассмотрения дел в гражданском процессе Украины. Исследуются существующие проблемы рассмотрения гражданских дел в порядке заочного производства, предлагаются пути их решения. Анализируются условия и особенности такого рассмотрения дел.

Ключевые слова: *заочное решение, заочное рассмотрение гражданских дел, условия заочного рассмотрения дел, истец, ответчик, суд.*

Pohorielova K.V., Tatarenko H.V. Trial of civil cases in absentia in the civil process of Ukraine. – Article.

The article is devoted to the main aspects of trial of civil cases in absentia in the civil process of Ukraine. The author examines existing problems of trial of civil cases in absentia suggests solutions. The author analyzes the conditions and characteristics of such cases.

Key words: a default judgment, civil proceedings in absentia, conditions of trial of civil cases in absentia, plaintiff, defendant, court.

Авторська довідка:

Погорєлова Крістіна Василівна – студентка I курсу освітнього ступеня магістр заочного відділення, гр. ПР-172-зм, юридичного факультету Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля;

Татаренко Галина Вікторівна – к.ю.н., доцент кафедри правознавства Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2018 р.

Рецензент: Є.О. Кравцова.